

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

Морфологія

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ ПІДРУЧНИК

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

Морфологія

Підручник

За редакцією
доктора філологічних наук,
професора А. К. Мойсієнка

Затверджено
Міністерством освіти і науки України

Київ
"ЗНАННЯ"

2013

УДК 811.161.2(075.8)

Серія "Університетський підручник"

ББК 81.2УКР-9я73

Серію засновано у 2012 році

С89

Автори — викладачі кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: *А.К. Мойсієнко*, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (наукове редагування); кандидати філологічних наук, доценти: *Л.А. Алексієнко* (Морфологія: § 1—2; Парадигмологія: § 1—21; 27—54); *О.М. Зубань* (Парадигмологія: § 22—26; § 55—67); *І.В. Козленко* (Морфемологія; Словотвір).

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11-8023 від 26 вересня 2009р.)*

Рецензенти: *Л.І. Мацько* — академік НАПН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; *Н.В. Гуйванюк* — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; *В.В. Жайворонок* — доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України

С89 Сучасна українська мова: Морфологія : підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : Знання, 2013. — 524 с. — (Університетський підручник).

ISBN 978-966-346-878-5 (серія)

ISBN 978-617-07-0112-1 (тверда палітурка)

ISBN 978-617-07-0142-8 (м'яка обкладинка)

У підручнику висвітлено найголовніші питання морфології сучасної української літературної мови. Багаторічний досвід авторів у викладанні курсу морфології української мови сприяв виробленню сучасної триєдиної концепції цієї дисципліни — морфемологія» словотвір і парадигмологія. Теоретичною основою курсу морфології є аксіоматика і дихотомії сучасної лінгвістики: мова як система і структура, парадигматичні і синтагматичні аспекти опису мовних одиниць, їх інваріанти й варіанти, синхронні та діахронні явища. Спираючись на традиційні погляди» автори запропонували нові підходи до проблемних питань морфології. Теоретичні положення проілюстровано численними таблицями і схемами» що сприяє унаочненню матеріалу і поглибленню лінгвістичного аналізу.

Для студентів філологічних факультетів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

УДК 811.161.2(075.8)

ББК 81.2.УКР-9я73

ISBN 978-966-346-878-5 (серія)

ISBN 978-617-07-0112-1

(тверда палітурка)

ISBN 978-617-07-0142-8

(м'яка обкладинка)

А.К. Мойсієнко, Л.А. Алексієнко,
О.М. Зубань, І.В. Козленко, 2013
Видавництво "Знання",
оформлення, 2013

ЗМІСТ

Передмова	11
МОРФОЛОГІЯ	13
§ 1. Морфологія як розділ граматики.....	13
§ 2. Слово як основна одиниця мови та як об'єкт морфології	16
МОРФЕМОЛОГІЯ	20
<i>Морфемологія як розділ морфології</i>	20
§ 1. Морфемологія як наука про морфемну будову слова	21
§ 2. Зв'язок морфемології з іншими лінгвістичними дисциплінами	23
<i>Морфема — мінімальна значеннєва одиниця мови</i>	25
§ 3. Морфема за І.О. Бодуеном де Куртене	26
§ 4. Концепції морфеми в сучасному мовознавстві	27
§ 5. Ознаки морфеми	29

§ 6. Значення морфеми	
§ 7. Морфема і слово. Спільні та відмінні ознаки	34
§ 8. Принципи морфемного аналізу слова	30
<i>Функціонування морфем у мові та мовленні</i>	43
§ 9. Морфема як Інваріантна одиниця мови	43
§ 10. Морфема і морф. Спільні та відмінні ознаки	45
§ 11. Морфема — морф — аломорф — варіоморф	47
§ 12. Морфема — варіоморфема	49
§ 13. Принципи зведення синтагматичних одиниць — морфів (ало- і варіоморфів) у парадигматичну одиницю — морфему	50
§ 14. Асиметрія в морфемі: багатозначність, омонімія, синонімія. Антонімія морфем	51
<i>Парадигматичний аспект морфемології</i>	53
§ 15. Морфонологія — парадигматична морфемологія	53
§ 16. Вихідний варіант морфеми	55
§ 17. Чергування фонем	56
§ 18. Морфонема	57
§ 19. Чергування в кореневих морфемах	59
§ 20. Чергування в суфіксальних морфемах	64
<i>Синтагматичний аспект морфемології</i>	68
§ 21. Морфемний шов	68
§ 22. Морфотактика — синтагматична морфемологія	69
§ 23. Усічення	69
§ 24. Накладання	72
§ 25. Інтерфіксація	75
<i>Типи морфем в українській мові</i>	76
§ 26. Корінь	77
§ 27. Афікси	82
§ 28. Префікс	85
§ 29. Суфікс	90
§ 30. Закінчення	98
§ 31. Постфікс	108
§ 32. Інтерфікси	112
§ 33. Інфікс	116

§ 34. Афіксоїди	116
§ 35. Конфікси	119
<i>Морфемна структура слова</i>	121
§ 36. Морфемна довжина слова	122
§ 37. Морфемна глибина слова	123
§ 38. Закон простоти і переваги	124
§ 39. Симетрія та асиметрія в морфемній структурі слова	125
Література	128
Збірники вправ	128
Словники	129
СЛОВОТВІР	130
<i>Словотвір як розділ морфології</i>	130
§ 1. Словотвір як наука про словотвірну структуру слова	131
§ 2. Зв'язок словотвору з іншими лінгвістичними дисциплінами	135
<i>Словотвірна структура похідного слова</i>	139
§ 3. Синхронний і діахронний аспекти словотвору	139
§ 4. Непохідні (немотивовані) й похідні (мотивовані) слова	141
§ 5. Основа похідна (мотивована) й основа твірна (мотивувальна)	143
§ 6. Словотвірний формант	144
§ 7. Твірні бази	146
§ 8. Словотвірна (дериваційна) структура похідного слова	148
<i>Словотвірна мотивація</i>	150
§ 9. Поняття словотвірної мотивації	150
§ 10. Відношення словотвірної мотивації	151
§ 11. Єдина та неєдина мотивація	153
§ 12. Невідповідність між структурною і семантичною мотивацією	153
§ 13. Семантична мотивація	154

<i>Словотвірне значення</i>	158
§ 14. Фразеологічність семантики похідного слова	158
§ 15. Словотвірне значення простих слів	159
§ 16. Словотвірне значення складних слів	164
§ 17. Типи деривації	166
§ 18. Види словотвірних типів	168
<i>Словотвірний тип</i>	170
§ 19. Словотвірний тип — основна одиниця класифікації похідних	170
§ 20. Поняття морфологічної моделі	172
§ 21. Продуктивність словотвірного типу	174
§ 22. Системні (мовні) й контекстуальні (мовленнєві) похідні	179
<i>Способи творення простих похідних</i>	184
§ 23. Спосіб словотворення	184
§ 24. Афіксальні способи	185
§ 25. Конфіксальні способи	189
§ 26. Безафіксні способи	193
§ 27. Субстантивація	194
<i>Способи творення складних і складноскорочених похідних</i>	196
§ 28. Складання як спосіб творення похідних	196
§ 29. Словоскладання	196
§ 30. Основоскладання	198
§ 31. Осново-словоскладання	199
§ 32. Абревіація	201
§ 33. Лексико-синтаксичний спосіб творення (зрощення)	204
<i>Система і структура синхронного словотворення</i>	205
§ 34. Одиниці словотвірної системи	205
§ 35. Словотвірна категорія	207
§ 36. Словотвірна гніздо	208
§ 37. Словотвірна парадигма	214
Література	219
Збірники вправ	219

Словники.....	220
ПАРАДИГМОЛОГІЯ.....	221
<i>Парадигмологія як розділ морфології,</i>	221
§ 1. Поняття парадигми і парадигматики.....	221
§ 2. Граматичне значення слова, засоби і способи його оформлення.....	227
§ 3. Поняття морфологічної категорії. Типи категорій.....	237
§ 4. Частина мови як семантико-граматичні класи слів.....	241
<i>Іменник</i>	251
§ 5. Загальна характеристика іменника як частини мови.....	251
§ 6. Лексико-граматичні розряди іменника.....	253
<i>Морфологічні категорії іменника</i>	260
§ 7. Категорія роду.....	260
§ 8. Категорія числа.....	265
§ 9. Категорія відмінка.....	268
<i>Парадигматична система іменника</i>	276
§ 10. Парадигматичний тип іменника та його підтипи.....	276
§ 11. Субстантивний підтип відмінювання та його варіанти (відміни).....	278
§ 12. Групи парадигм у I і II відмінах.....	280
§ 13. Парадигми іменників I відміни.....	281
§ 14. Парадигми іменників II відміни.....	284
§ 15. Парадигми іменників III відміни.....	293
§ 16. Парадигми іменників IV відміни.....	294
§ 17. Відмінювання іменників <i>pluralia tantum</i>	297
§ 18. Особливості оформлення парадигматичних значень в іменниках без флексій.....	299
§ 19. Ад'єктивний підтип відмінювання іменників.....	300
§ 20. Парадигми іменників змішаного підтипу.....	302
§ 21. Займенниковий підтип відмінювання іменників.....	308

<i>Прикметник</i>	312
§ 22. Загальна характеристика прикметника як частини мови	312
§ 23. Лексико-граматичні розряди прикметників	316
§ 24. Формозмінна морфологічна категорія ступенів вияву ознаки якісних прикметників	327
§ 25. Словозмінні морфологічні категорії прикметника...	331
§ 26. Парадигматична система прикметника	338
<i>Числівник</i>	351
§ 27. Загальна характеристика числівника як частини мови	351
§ 28. Семантичні розряди числівників	354
§ 29. Структурні розряди числівників	357
§ 30. Сполучуваність числівників з іменниками	358
§ 31. Парадигматична система числівника	360
§ 32. Особливості наголошування числівників при словозміні	367
<i>Дієслово</i>	369
§ 33. Загальна характеристика дієслова як частини мови	369
§ 34. Обсяг дієслівної лексики	371
§ 35. Особові дієслова	374
§ 36. Інфінітив і форми на -на/-но/-то у складі дієслова	375
<i>Морфологічні категорії дієслова</i>	377
§ 37. Категорія виду	377
§ 38. Способи (роди) дієслівної дії/стану	381
§ 39. Категорія часу особових дієслів	383
§ 40. Категорія способу	390
§ 41. Категорії особи, числа і роду	397
<i>Дієслівні категорії міжривневого типу</i>	404
§ 42. Категорія перехідності/неперехідності	404
§ 43. Категорія стану	406
<i>Парадигматична система дієслова</i>	409
§ 44. Особливості дієслівної основи	409

§ 45. Основа інфінітива як інваріантна у лексемах дієслова та її словозмінні варіанти.....	411
§ 46. Структурні класи дієслова	412
§ 47. Флексії, формозмінні елементи та основи парадигматичних словоформ	416
§ 48. Типи дієслівних парадигм	423
§ 49. Часові парадигми тематичних дієслів	425
§ 50. Спосібні парадигми тематичних дієслів	431
§ 51. Парадигми атематичних дієслів	436
§ 52. Повнота/неповнота парадигм дієслова	441
§ 53. Морфологічні явища в основах дієслів при словозміні	444
§ 54. Наголошування дієслів при словозміні	447
<i>Прислівник</i>	449
§ 55. Загальна характеристика прислівника як частини мови	449
§ 56. Семантико-функціональні розряди прислівників	455
§ 57. Морфологічна категорія ступенів вияву ознаки прислівника	466
<i>Службові частини мови</i>	472
§ 58. Статус службових слів, вигуків, звуконаслідувальних слів та слів-зв'язок	472
<i>Прийменник</i> 478	
§ 59. Загальна характеристика прийменника як частини мови	478
§ 60. Семантико-функціональні розряди прийменників	484
<i>Сполучник</i>	491
§ 61. Загальна характеристика сполучника як частини мови	491
§ 62. Семантико-синтаксичні розряди сполучників	495
<i>Частка</i>	499
§ 63. Загальна характеристика частки як частини мови	499

§ 64. Семантико - функціональні розряди часток	5 0 2
Вигук	5 0 9
§ 65. Загальна характеристика вигука як частини мови.....	5 0 9
§ 66. Семантико - функціональні розряди вигуків	5 1 5
Звуконаслідувальні слова	5 1 8
§ 67. Загальна характеристика звуконаслідувальних слів	5 1 8
Література	5 1 9
Словники	5 2 1
Про авторів	5 2 2